

УДК 34.01(477)"18":130.2

ПРАВОВА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ПЕРІОДУ ГЕТЬМАНЩИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОНСТИТУЦІЇ 1710 РОКУ: ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ

Ліліана Шевчук

Львівський національний університет імені Івана Франка,

вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000

e-mail: liliana.shevchuk@lnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-0502-8251

Розглянуто правову культуру українського народу періоду Гетьманщини крізь призму Конституції Пилипа Орлика 1710 р. Визначено правову культуру як складну, багатовимірну систему правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового розвитку, вкорінених у свідомість народу і є основоположними засадами його державо- та правотворчої діяльності. Метою дослідження є аналіз аксіологічних засад правової культури доби Гетьманщини та унаочнення їхнього відображення у положеннях Конституції Пилипа Орлика 1710 р. Авторка пропонує розглядати цей документ як концентрований вираз правової свідомості та правової культури українського суспільства й підтвердження його європейської ідентичності. Показано, що серед основних цінностей правової культури того часу визначальними були свобода, рівність, справедливість, гідність, гуманізм, демократизм і соціальна відповідальність влади. Авторка наголошує, що Конституція закріпила принципи поділу влади, виборності посад, договірних відносин між владою і народом, засудження корупції, захисту «посполитого» люду та добросусідства в зовнішній політиці. Зроблено висновок, що Конституція 1710 р. є свідченням високого рівня правової культури українського народу періоду Гетьманщини та її органічної належності до європейської правової традиції.

Ключові слова: українське суспільство, правові цінності, Конституція Пилипа Орлика, свобода, демократизм, європейська ідентичність.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2025.81.115>

У червні 1996 р. Верховна Рада України, виражаючи суверенну волю народу, на основі здійсненого українською нацією права на самовизначення, опираючись на багатовікову історію українського державотворення прийняла Конституцію – Основний Закон України. Особливо важливим та надзвичайно ціннісним з погляду цивілізаційного вибору сучасного українського державотворення стало новітнє положення у її Преамбулі (доповнення від 15.03.2016р.) щодо підтвердження європейської ідентичності Українського народу і незворотності європейського та євроатлантичного курсу України.

Закріплений на конституційному рівні євроінтеграційний напрям розвитку України, без сумніву потребує не лише політичних, економічних, соціальних тощо зусиль, змін та трансформацій, але й глибинного осмислення, правильного розуміння і адекватного сприйняття фундаментальної, ціннісної основи європейської правової культури, її ідеологічної, світоглядної, духовної та соціальної сутності з погляду національної самоідентифікації, власне, як народу з європейськими звичаями, традиціями, правосвідомістю та культурою. З огляду на таке, дослідження правової культури, як одного з важливих чинників української національної

ідентичності, буде найбільш якісним та ефективним у контексті її історико-правового, еволюційного розвитку, виходячи з багатовікової традиції українського державотворення.

Одним із наїсчутливіх та екзистенційно вразливих етапів розвитку української державності, в якому відображалася і тогочасна правова культура українського соціуму, була доба козацтва, ознаменована утворенням та функціонуванням Української козацької держави – Гетьманщини. І рівень цієї культури, як зокрема і демонструє нам Конституція 1710 р., був доволі високим і якісним. Власне аналіз її положень та дослідження аксіологічних параметрів правової культури визначеного історичного етапу українського право- та державотворення дозволяє нам з одного боку осмислювати і демонструвати її цивілізаційну якість, а з іншого – слугує виснуванню того, що соціокультурне (генетичне) коріння українського народу за своєю природою та сутністю має європейське походження.

У контексті означеної проблематики розглядатимемо правову культуру як складну, багатовимірну систему правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового розвитку, вкорінені у свідомість народу і є основоположними засадами та дієвими чинниками його державо- та правотворчої діяльності. Український народ періоду Гетьманщини – це, насамперед, його тогочасна еліта – козацька старшина, а також козацтво загалом, духовенство, міщанство та селянство. Кожна з цих верств, без сумніву, сповідувала і реалізовувала, десь більшою мірою, десь у меншій, усі основні ідеали, цінності, потреби та пріоритети, які втілювалися у правових актах того періоду. І якщо завданням еліти було надати інституційне оформлення такому соціокультурному та правовому контексту, то решту суспільства – на ментальному рівні схвально їх сприймаючи, методично, через щоденні політико-правові практики втілювало цей контекст у реальне життя.

Особливо яскравим державотворчим актом, який можемо вважати концентрованим виразом правової культури українського народу періоду Гетьманщини, була ухвалена у день виборів гетьмана Пилипа Орлика (16 квітня 1710 р.) угода між ним, з одного боку, та старшиною і усім військом – з іншого. Її офіційна назва в латинській версії «*Pacta et Constitutiones legum libertatumque Exercitus Zaporoviensis...*» (Пакти і Конституції прав і свобод Війська Запорізького), а в староукраїнській – «Домовленості та постановлення щодо прав і вольностей...». Джерелами Конституції 1710 р. стали тексти договорів попередніх гетьманів з монархами Речі Посполитої, Московського царства, Османської імперії, Кримського ханату та Шведського королівства. Її укладачі, були ознайомлені і опиралися на тогочасні європейські політико-правові теорії Ф. Аквінського, Ю. Ліпсія, Н. Макіавеллі, Ж. Бодена, Ф. Бекона, Й. Альтузія, Д. Локка, Г. Гроція, С. Пуфендорфа та ін. Про це свідчить і рівень і якість отриманої ними освіти, і безпосередній аналіз самого тексту документа. Окрім того, вони, без сумніву, орієнтувалися і на попередню річпосполитську практику присяги обраного володаря перед вільним народом (шляхтою) про дотримання *pacta conventa* (договірних пунктів), а також на реальний досвід державотворення Гетьманщини. Попри те, що ведучи мову про авторство Конституції 1710 р. переважно і традиційно згадують лише її ідейного натхненника і, можливо, основного укладача Пилипа Орлика, все ж Конституція, як формальний нормативно-правовий акт, є витвором колективної інтелектуальної діяльності козацької еліти, а в глобальнішому аспекті – як основний закон, що відображає загальносуспільні правові цінності та державотворчі орієнтири (прагнення) усього українського народу. Відповідно і розглядають цей акт імовірініше як вираз правової свідомості і правової культури її ініціаторів і творців, тобто державницької еліти

Гетьманщини – Пилипа Орлика, небожа і найближчого радника І. Мазепи Андрія Войнаровського, кошового отамана Костя Гордієнка, прилуцького полковника Дмитра Горленка, генерального обозного Івана Ломиковського, генерального бунчужного Федора Мировича, генерального осавула Григорія Герцика, генерального писаря Івана Максимовича, генерального суддю Кліма Довгополого, а також інших старшин та козаків – дипломата Федора Нахимовського, Івана та Опанаса Герциків, Володимира, Іллі та Михайла Ломиковських та ін. Натомість логічно і об'єктивно розглядати Конституцію 1710 р. як концентрований вираз правової культури українського народу загалом. Адже на питання «Чи можливим було укладення такого акту в умовах несприйняття основних його ідей українським суспільством в цілому, а лише середовищем козацької старшини?» – однозначно відповімо: ні! Отже, завданням козацько-старшинських інтелектуалів було надати правову форму, оформити інституційно, викласти в правовому акті, втілити в практику державо- і правотворення ті ідеї, ідеали, цінності, які були осердям, підвалинами, фундаментальними основами правової культури українського народу і, що важливо, формувалися впродовж тривалого часу, виникнувши ще в реаліях киево-руської та галицько-руської правової дійсності, розвинувшись в умовах річпосполитських політико-правових практик і втілювались, нарешті, в державо- та правотворенні гетьманського періоду [10, с. 99–103].

Серед цінностей, притаманних правовій культурі українського народу періоду національно-визвольних змагань XVII – початку XVIII ст., основоположними були свобода, рівність, людська гідність, справедливість, гуманізм, демократизм, а відтак несприйняття деспотизму влади, вирішення конфліктів правовими, а не самоуправними способами тощо. До фундаментальних станово-корпоративних цінностей козацької спільноти здавна належали «права», «свободи» і «вольності». У змістовому відношенні ці поняття можна вважати синонімічними, а їх вимір охоплював, зокрема, права і свободи у сфері козацького землеволодіння, майнових і спадкових прав, козацького устрою, судочинства, демократії (виборність старшини, рівність козаків, свобода громадянського голосу та ін.), питання справедливої винагороди за військову службу [9, с. 174]. Також і міщани вважали «права», «свободи» і «вольності» своїми давніми привілеями-цінностями. Для їхнього підтвердження вони неодноразово зверталися до кожного новообраного гетьмана, починаючи з Б. Хмельницького, домагаючись «содержания при прежних правах и вольностях». Під ними насамперед розумілося міське самоврядування, яке покликане було не лише збалансувати відносини між структурними складовими міст (магістратами, цехами, братствами, іноетнічними громадами, юридиками, церковною юрисдикцією), а й унормувати стосунки міст із верховною владою та її представниками на місцях [3, с. 250].

Духовенство, насамперед через полемічну літературу, теж особливої ваги надавало осмисленню ідеї свободи як цінності. Так, Мелетій Смотрицький вважав, що свобода, впливає з природного права та освячена історичною практикою: вона існувала «за своїх князів» й оплачена великими жертвами, бо є «клеїном, викупленим кров'ю». Допоки існують народ та його князі – свобода незнищенна, а сама вона безцінна, адже «ліпша за найбільші маєтності, миліша за здоров'я, важливіша за життя» [8, с. 325]. Можемо ствердити, що таке розуміння свободи було суголосне прагненням українського народу впродовж усієї історії її виборювання, і, що важливо, є таким і сьогодні, адже українці в буквальному розумінні платять кров'ю, захищаючи спільні європейські цінності, серед яких свобода, рівність, демократія, верховенство права, повага до людської гідності і прав. Як слушно зауважує

Петро Сас, загалом у працях М. Смотрицького (а також у деяких інших тогочасних творах православних авторів) «свобода як право вільно обирати та сповідувати віру, бути вільними у політичному виборі, жити за моральними приписами старовини та історично здобутими правами і привілеями соціальних станів постає важливим складником політичної свідомості та культурної ідентичності руського народу. Причому ця свобода спирається на природне право, давню державницьку, культурно-історичну, а також релігійну традицію. Витлумачена у такий спосіб ідея свободи впліталася у колективну історичну пам'ять, цементуючи зв'язок поколінь руського народу та зміцнюючи усвідомлення ним власної унікальності й гідності» [8, с. 325].

Свобода як «усвідомлена необхідність буття» [4, с. 215] була провідною ідеєю та засадничою цінністю і серед селянства, про що свідчили факти масового показачення селян. Отже, їм були близькими і зрозумілими означені ідеали козацької спільноти. Непоказачене селянство загалом теж підтримувало цінності і демократичні засади системи козацького правління, оформлені Національною революцією. Але, очевидно, селяни були порівняно консервативнішими в сприйнятті демократичних ідей, адже насамперед їх хвилювали вузькі соціальні завдання: обрання справедливого і достойного місцевого голови громади, чесного війта чи возного, іншого сільського керівництва. Вони не так одностайно й усвідомлено, як козацтво, прагнули до усунення зловживань та упорядкування функціонування адміністрації, не наважувалися критикувати суть наявної влади чи закликати до опору їй [4, с. 217]. З іншого боку, серед простого народу побутувало переконання, що через виборність усього державного керівництва, зокрема й гетьмана, всі органи влади перебували в залежності від волевиявлення широких верств. Козацька верхівка, сільські війти, отаман і навіть священник в ідеалі мали відповідати загальним вимогам, обиратися на свої посади, а тому при невідповідності будь-коли могли бути зміщені [4, с. 221]. Важливою і життєво необхідною для селянства виступала цінність справедливості, зокрема і соціальної. Упродовж усього періоду існування Гетьманщини в простого люду зберігалася віра в справедливість «доброго» гетьмана, окремих можновладців, жевріла надія на те, що ті зможуть заступитися за них у боротьбі за соціальні права, поліпшити їх умови життя [4, с. 218].

З розумінням і симпатією ставились до прагнень і змагань за свободу українського народу і в тогочасній Європі. Особливо це простежується у творах просвітників. Так, на думку Дмитра Наливайка, серед них складається домінантний погляд на минуле України як драматичну й повчальну історію мирного й трудолюбного народу, котрий зазнав поневолення з боку сусідніх феодальних монархій і протягом століть наполегливо виборював свободу [6, с. 411–412]. Уславлений французький письменник-просвітник Вольтер у своїй «Історії Карла XII» (1731) характеризував Україну як країну, котра «завжди прагнула свободи» й боролася за її здобуття [6, с. 411–412].

Усі означені засадничі цінності, які визначали правову культуру різних верств українського суспільства були втілені і розвинуті в Конституції 1710 р. Серед них титульною, основоположною, можна сказати екзистенційною, безумовно, виступає ідея свободи. Конституція розпочинається з історичного екскурсу – свого роду офіційного представлення української історії під козацьким кутом зору [11, с. 442]. В преамбулі Конституції стисло подано історію козаків та їхніх відносин із Польщею, Московією та Швецією. Автори «Раста» відмовилися від візії православних інтелектуалів попередньої епохи, що пов'язували козацтво з київськими князями. Вони оминули період Київської Русі, що був неоднозначним в етнонаціональному

сенсі, оскільки змішував московську та руську історії. На думку С. Плохія, їхня «логіка, мабуть, була доволі проста: якщо московські царі доводять, що Володимир був їхнім предком, то козацтво не може розглядати його як свого пращура» [7, с. 376]. Прагнучи обірвати всі історичні й етнокультурні зв'язки між козацьким народом («народ» – в українській, «gens» – нація у латинській версії документа) і Московією, автори Конституції витворили неруську генеалогію козацтва. Підкорений Королівством Польським народ, перебуваючи під «тяжким ярмом, прагнучи відновити колишню свободу, повстав... і під проводом... Хмельницького... за допомогою самого Бога,... короля Швеції, з'єднавши сили Кримського Ханства і Війська Запорозького, і також завдяки власному прозорливому старанню, пильним турботам і величї духу, збройно»¹ звільнився і цілком добровільно піддався під покровительство Московського царства, сподіваючись на дотримання ним своїх зобов'язань, закріплених у договірних статтях і скріплених присягою. Натомість воно «взяло намір...накласти рабське ярмо на вільний народ...підкорити своїй владі міста,...відмінити права і вольності, знищити з коренем...[низове козацтво] і навіки стерти його ім'я», тому Іван Мазепа, задля відновлення «колишньої свободи», прийняв протекторат шведського короля.

Загалом історичні екскурси, введені до тексту, були покликані сформуванню провідну ідеологему документа – історичну закономірність буття України як самостійної і незалежної держави. Для цього необхідно було посилити позитивну оцінку минушини українського козацтва, утвердити думку про можливість і неминучість кращого майбутнього українського народу [2, с. 61], а також про справедливість боротьби за свободу. Вірність вітчизні укладачі Конституції ставили понад вірність монарху, а надто монарху, який порушує початкову угоду. Дбати про єдність і добробут вітчизни, недоторканість її прав та вольностей – ось найвище призначення керівників держави. Московія на сторінках «Раста» постає тиранічною державою, «деспотичним московським правлінням», чий приклад наслідували дехто з колишніх гетьманів, зухвало намагаючись «привласнити собі, всупереч праву й рівності, необмежену владу». Для попередження подібних прецедентів, щоб стримувати авторитарні нахили майбутніх гетьманів і гарантувати права народу-нації і були укладені «Домовленості та постановлення», яких незмінно мали дотримуватися і наступні гетьмани. В контексті свободи як засадничої правової цінності можемо розглядати й проблему справедливості змагань задля її здобуття загалом і право народу на опір владі зокрема. Так, у Преамбулі зазначається, що козацький народ мусив «власною кров'ю та відважним повстанням захищати недоторканість своїх законів і вольностей, захист яких сам Бог, месник беззаконня, милостиво підтримував»; «покладав тверду надію на допомогу Бога» в надії «здобути омріяну свободу». Тут принагідно варто згадати оригінальний «Вивід прав України» (1712) – «...козаки мають за собою право людське й природне, одним з головних принципів котрого є: народ завжди має право протестувати проти гніту і повернути уживання своїх стародавніх прав, коли матиме на це слухний час» [1, с. 46].

Вповні проявилася в Конституції 1710 р. і була розвинута фундаментальна для української правової культури цінність демократизму, а відтак несприйняття авторитаризму та деспотизму влади. Пилип Орлик, як згадує у мемуарах його син Григорій, повторював, що «козацький народ завжди висловлювався проти автократії» [11, с. 442]. Особливо яскраво ілюструє це розділ VI Конституції, у якому детальну

¹ Тут і далі текст Конституції 710 р. цитується за виданням Історія української Конституції / упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. Київ : Право, 1997. С. 31–46.

увагу приділено формам «корисного устрою», який личить «вільній нації»: «коли деякі гетьмани узурпували владу, порушуючи всіляке природне право й рівність, вони на власний розсуд встановили такий закон: «Я так хочу, я так велю»...Через таке деспотичне право (завдяки) некомпетентності гетьманського правління на батьківщині і в Війську Запорозькому виникли численні безпорядки, порушення законів і вольностей, громадські утиски...».

Проявом демократизму можемо вважати і договірний характер стосунків народу (в особі виборних козацьких старшин і війська Запорізького) з верховною владою на основі взаємних обов'язків, виборність гетьмана та усіх як козацьких, так і посполитих урядників шляхом «вільного волевиявлення» та інститут особистої «присяги на вірність батьківщині...й сумлінне виконання обов'язків своєї служби». Положення X розділу застерігають Гетьмана і полковників від призначення судових, козацьких, цивільних урядників «без вільних виборів, всупереч праву і рівності...керуючись якоюсь попередньою оцінкою вартості», вони не повинні нав'язувати на них «нікого силоміць», не призначати «на основі дружніх стосунків і особистої прихильності» і не усувати «від урядів через приватні сутички». Тут же йдеться про засудження корупції загалом (бо «утиски і грабунок бідного посполитого люду» – це те лихо, що «корениться у честолобстві захланних хабародавців») і, при здобутті посад зокрема («просять і домагаються...посад, не користуючись довір'ям і не маючи заслуг, але ненаситно прагнучи до власного збагачення...завойовуючи прихильність гетьмана підступними дарунками»). Не втрачають актуальності подібні положення у царині кадрової політики і до сьогодні.

Розкривають та розвивають демократизм в організації і здійсненні влади положення про її розподіл на законодавчу, виконавчу та судову з певними елементами системи стримувань і противаг та своєрідним прообразом інституту імпичменту; «повна свобода голосу» для членів Генеральної ради; заборона таємної дипломатії, особливо в питаннях, які можуть пошкодити «вітчизняній цілісності і загальному добру»; розмежування державної скарбниці на генеральному і полковому рівні, її доходів та видатків, які мають бути «обернені на громадські потреби, а не на власний зиск» з особистими фінансами гетьмана і полковників відповідно; гарантія «недоторканості і непорушності» міського самоврядування тощо.

Особливо варто наголосити, що Конституція П. Орлика не мислилась як привілей для обраних станів. Навпаки, основна увага в ній приділена саме непривілейованим категоріям населення, які закон має захищати насамперед. І в цьому, безперечно, слід шукати одну з найпередовіших рис цього документа, новаторство, яке, без сумніву, випереджало свій час. Адже тут йдеться про соціальну складову державної влади, яка в особі своїх посадовців і найвищої, і середньої та нижчої ланок покликана дбати, охороняти і захищати права посполитого люду. Категорія «посполитого люду» в Конституції доволі чітко визначена: в ній є «козаці вдови й осиротілі козацькі діти», козацькі жінки і їх господарства у відсутність через військові походи і службу козаків, які мають бути звільнені від податків та інших посполитих повинностей»; «старі, зубожілі і ранами покалічені козаки», для яких утримання і лікування має бути за державний кошт; «люди вбогі», «простий люд», «бідний посполитий люд», «рядові простолюдини», «домашня челядь і рядові (козаки)», «бездітні вдови», «двірські слуги». Квінтесенцією соціальної спрямованості Конституції можна вважати положення, згідно з яким гетьман, як очільник держави, «має стежити, так найбільше має тримати й на те пильне і невсипуще око, щоб людям військовим та посполитим зайві не чинилися утяження, наклади, пригнічення та здирства», через які вони вимушені залишати свої домівки і виїжджати до чужих

країв «аби полегшити подібні тягарі і шукати життя кращого, спокійнішого, легшого». Подібні обов'язки покладалися і на полковників та інших урядників. Отже, загалом у Конституції втілена соціально наповнена програма, покликана вирішити соціальні суперечності всередині суспільства і зліквідувати передумови до суспільного дисбалансу, що, безумовно, відповідало прагненням і потребам українського народу загалом і окремих його верств зокрема.

Окремої та особливої уваги заслуговують і ті положення Конституції 1710 р., які відтворювали цінності правової культури українського народу у сфері зовнішньої політико-правової діяльності. Йдеться про добросусідські відносини з Кримським ханством, а відтак можемо припустити, що і з іншими державами загалом. Гетьман мав обов'язок «кріпко і невсипуще стерегти», щоб не «розривати і руйнувати не тільки сусідську згоду та приязнь, а й мирні союзи». Це дає нам розуміння, що правовій культурі українського народу загалом та періоду Гетьманщини зокрема, були властиві такі риси, як добросусідство та мирне співіснування з іншими народами, невтручання у внутрішні справи, добросовісне виконання укладених угод тощо, тобто те, що вкорінювалося з початку становлення Вестфальської системи міжнародних відносин, а сьогодні визнається як основоположні принципи сучасного міжнародного права і є, безумовно, загальносвітовими правовими цінностями.

Прийняття у 1710 р. «Пактів і конституцій» чи в староукраїнській версії «Домовленостей та постановлень» стало справді великою подією, оскільки засвідчувало політичну зрілість Української Держави, яка вперше на інституційному рівні зафіксувала розподіл прав та обов'язків між гетьманом і козацтвом, закріпила і розвинула низку ліберально-демократичних принципів-цінностей серед яких свобода, рівність, людська гідність, справедливість, гуманізм, засудження авторитаризму влади, демократизм, розподіл влади, міське самоврядування, соціальна сутність і призначення держави, засудження корупції, добросусідство та мирне співіснування з іншими народами, добросовісне виконання укладених угод. Особливо важливим є те, що ці цінності були притаманними та проявлялися у правовій культурі не лише правлячої еліти, а й усіх верств тогочасного українського соціуму. Це свідчить про високий рівень правової культури українського народу періоду Гетьманщини та її закоріненість в європейську правову культуру. Найяскравішим відзеркаленням цього рівня і стала Конституція Пилипа Орлика 1710 р., а політико-правові ідеї та цінності, утілені й розвинуті в ній, дають відчуття політичної окремішності і зрілості українського народу і водночас його причетності до європейського ціннісного та правокультурного простору.

Список використаних джерел

1. Вивід прав України. Львів : 1991. 126 с.
2. Гриценко П. Із текстологічних спостережень над «Договорами і постановами прав і вольностей військових». *«Пакти і Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладення)* / відп. ред. В. А. Смолій ; упоряд. М. С. Трофимук, Т. В. Чухліб. Львів : Світ, 2011. С. 61–74.
3. Грубик А. О. Місцеве самоврядування в суспільній свідомості та практиці. *Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу : нариси з історії ментальності та національної свідомості*. Київ : Інститут історії України НАН України, 2001. С. 249–278.
4. Гуржій О. І. Світоглядні засади селянства та міщанства. *Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу : нариси з історії ментальності та національної свідомості*. Київ : Інститут історії України НАН України, 2001. С. 213–233.

5. Історія української Конституції / упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. Київ : Право, 1997. 464 с.
6. Наливайко Д. Очима Заходу : рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. Київ : Основи, 1998. 578 с.
7. Плохій С. Походження слов'янських націй : домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусії. Київ : Критика, 2015. 456 с.
8. Сас П. М. Витоки українського націотворення : монографія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2010. 702 с.
9. Сас П. М. Політична свідомість та соціокультурні орієнтації козацтва. *Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу : нариси з історії ментальності та національної свідомості*. Київ : Інститут історії України НАН України, 2001. С. 165–185.
10. Шевчук Л. Конституція Пилипа Орлика 1710 р. як концентрований вираз правової культури українського народу періоду Гетьманщини. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XXX звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2024 р.)*. С. 99–103.
11. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ : Критика, 2006. 584 с.

References

1. *Vyvid prav Ukrainy*. (1991). Lviv.
2. Hrytsenko, P. (2011). Iz tekstolohichnykh sposterezhen nad «Dohovoramy i postanovamy prav i volnosti viiskovykh» / in V. A. Smolii (eds.). *Pakty i Konstytutsii Ukrainskoi kozatskoi derzhavy (do 300-richchia ukladennia)*. Lviv: Svit, 61–74.
3. Hrubyk, A. O. (2001). Mistseve samovriaduvannia v suspilnii svidomosti ta praktytsi. In *Ukrainske suspilstvo na zlami serednovichchia i novoho chasu: narysy z istorii mentalnosti ta natsionalnoi svidomosti*. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 249–278.
4. Hurzhii, O. I. (2001). Svitohliadni zasady selianstva ta mishchanstva. In *Ukrainske suspilstvo na zlami serednovichchia i novoho chasu: narysy z istorii mentalnosti ta natsionalnoi svidomosti*. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 213–233.
5. Sliusarenko, A. H., & Tomenko, M. V. (eds.). (1997). *Istoriia ukrainskoi Konstytutsii*. Kyiv : Pravo.
6. Nalyvaiko, D. (1998). *Ochyma Zakhodu: Retseptsiia Ukrainy v Zakhidnii Yevropi XI–XVIII st.* Kyiv : Osnovy.
7. Plokhii, S. (2015). *Pokhodzhennia slovianskykh natsii: domoderni identychnosti v Ukraini, Rosii ta Bilorusii*. Kyiv : Krytyka.
8. Sas, P. M. (2010). *Vytoky ukrainskoho natsiotvorennia : monohrafiia*. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy.
9. Sas, P. M. (2001). Politychna svidomist ta sotsiokulturni oriientatsii kozatstva. In *Ukrainske suspilstvo na zlami serednovichchia i novoho chasu: narysy z istorii mentalnosti ta natsionalnoi svidomosti*. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 165–185.
10. Shevchuk, L. (2024). Konstytutsiia Pylypa Orlyka 1710 r. yak kontsentrovanyi vyraz pravovoi kultury ukrainskoho narodu periodu Hetmanshchyny. In *Problemy derzhavotvorennia i zakhystu prav liudyny v Ukraini: materialy XXX zvitnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, 99–103.
11. Yakovenko, N. (2006). *Narys istorii serednovichnoi ta rannomodernoi Ukrainy*. Kyiv : Krytyka.

LEGAL CULTURE OF THE UKRAINIAN PEOPLE DURING THE HETMANATE ERA THROUGH THE LENS OF THE 1710 CONSTITUTION: A VALUE-BASED PERSPECTIVE

Liliana Shevchuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: liliana.shevchuk@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-0502-8251*

The article explores the legal culture of the Ukrainians during the Hetmanate era through the lens of the Pylyp Orlyk's Constitution of 1710. The author defines legal culture as a system of legal values that reflect the level of legal development attained by society, which are embedded in the collective consciousness, and serve as foundational principles for state-building and law-making activities.

The aim of the study is to analyze the axiological foundations of legal culture of the Hetmanate era and to illustrate their reflection in the provisions of the Pylyp Orlyk's Constitution of 1710. It is argued that all strata of Ukrainian society at the time – including the Cossack elite, rank-and-file Cossacks, clergy, townspeople, and peasants – to a greater or lesser extent embraced and practiced in state-building and law-making activities the core ideals embodied in the legal acts of the era, particularly in the 1710 Constitution. The intellectuals of the Cossack elite were tasked with institutionalizing these ideals, while the broader population upheld them on a mental level in practical plane through everyday political and legal practices.

The study reveals that Pylyp Orlyk's Constitution represents a concentrated expression of the legal consciousness and legal culture of Ukrainian society, affirming its European identity. The article demonstrates that the key values of legal culture at the time included liberty, equality, justice, dignity, humanism, democracy, and the social responsibility of government – all of which are reflected in the Pylyp Orlyk's "Pacts...". The author emphasizes that the 1710 Constitution enshrined principles such as the separation of powers, election of officials, contractual relations between government and people, condemnation of corruption, and protection of the common folk. Special attention is given to provisions that reflected the legal culture of Ukrainians in the realm of foreign policy and legal relations – such as good neighborliness, peaceful coexistence, non-interference in internal affairs, and the conscientious fulfillment of agreements. The article highlights that certain provisions of this state-forming document remain relevant today, particularly in the areas of personnel policy and the social orientation of state activity etc.

The study concludes that the 1710 Constitution is evidence of the high level of legal culture among Ukrainians during the Hetmanate era and its organic affiliation with the European legal tradition.

Keywords: Ukrainian society, legal values, Pylyp Orlyk's Constitution, liberty, democracy, European identity.

*Стаття: надійшла до редакції 01.10.2025
прийнята до друку 21.10.2025*